

**Ботнаренко Ірина Анатоліївна,**  
старший науковий співробітник  
наукової лабораторії з проблем протидії  
злочинності ННІ № 1 Національної  
академії внутрішніх справ, кандидат  
юридичних наук

## **ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ДІТЬМИ: ЕКОНОМІЧНЕ НАСИЛЬСТВО В СІМ'І**

Питання домашнього насильства, його наслідків для жертви та суспільства в цілому, та заходів його подолання у сучасних умовах залишається актуальним практично для всіх країн світу. Разом з тим, не дивлячись на нібито повну обізнаність суспільства про всі форми та загрози домашнього насильства, ця проблема продовжує існувати, маючи тривожні тенденції до зростання. На жаль, 2020 рік, з урахуванням його складних соціально-економічних умов, пов'язаних з пандемією коронавірусної хвороби (COVID-19), коли значна частина працездатного населення була змушена дотримуватися карантинних обмежень, а також була позбавлена основного доходу, негативно вплинув на мікроклімат в родинях та лише посилив ситуацію з домашнім насильством. На фоні таких кризових періодів, що створюють додаткове психічне навантаження на всіх членів сім'ї, підвищеного ризику жорстокого поводження та експлуатації зазнає найбільш вразлива категорія – діти та молодь.

Варто вказати, що наукові дослідження з указаної проблематики здійснювала низка дослідників-правників: Ю.М. Антонян, Л.В. Багрій-Шахматов, О.М. Бандурка, М.І. Бажанов, І.Г. Богатирьов, В.В. Василевич, В.В. Вітвіцька, А.А. Вознюк, О.М. Джу́жа, А.П. Закалюк, В.С. Зеленецький, О.Г. Кальман, О.Г. Колб, І.І. Карпець, О.М. Костенко, Н.Ф. Кузнецова, В.Г. Лихолоб, О.В. Максименко, В.О. Меркулова, В.О. Туляков, П.Л. Фріс, Т.В. Циганчук, В.І. Ша́кун та інші провідні науковці. Однак, з урахуванням значних наукових здобутків, багато важливих питань все-таки продовжують мати дискусійний характер та, відповідно, потребують уваги та поглибленого аналізу. Не дивлячись на те, що домашнє насильство, у тому числі щодо неповнолітніх членів сім'ї, у більшості випадків асоціюється лише із застосуванням фізичної сили, зміст такого поняття значно ширший і охоплює об'ємний спектр різноманітних протиправних

дій, які можуть вчинятися як шляхом дії, так і бездіяльності. Тому ми спробуємо детально розкрити такий вид насильства, як економічне або фінансове насильство щодо дитини, яке, на жаль, складно діагностувати, хоча наслідки його застосування можуть бути доволі тяжкі – шкода здоров'ю дитини чи створення небезпеки для її життя та повноцінного розвитку.

В Законі України від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII «Про запобігання та протидію домашньому насильству» економічне насильство визначено як форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру [1].

Економічне насильство над неповнолітніми членами родини передусім вчиняють особи, які концентрують в своїх руках доходи сім'ї: свою заробітну плату, заробітну плату іншого члена сім'ї, пенсії батьків, стипендії дітей та інші види доходів. Крім того, до такого виду насильства найчастіше схильні особи, які є єдиними або основними «годувальниками» в сім'ї, а тому вони вважають, що мають право або «привілей» на розподіл сімейного бюджету, визначення пріоритетних витрат, фінансові покарання або заохочення, економічне обмеження способу проживання тощо.

Економічне насильство щодо дитини є особливо небезпечним, оскільки його наслідком може стати фізична або емоційна шкода різного ступеня, що, у свою чергу, може призвести до серйозної травми чи навіть до смерті. У такому випадку економічне насильство яскраво проявляється через таку категорію як нехтування – хронічну нездатність батьків або осіб, що здійснюють догляд, забезпечити основні потреби дитини у відповідній їй віку турботі, в їжі, одязі, житлі, медичному догляді, освіті, захисті та інше [2]. Це ставлення є результатом безвідповідальності дорослих. Воно варіюється від випадків, коли батьки залишають дитину одну вдома без догляду, допоки вони зайняті, до тих випадків, коли дитина залишається без догляду, а батьки від'їжджають на вихідні або свята. Найгіршим варіантом є ситуація, коли особа, що відповідальна за дитину, не робить того, що потрібно для забезпечення її здоров'я, безпеки та фізичного розвитку. Наприклад, коли дитина голодує чи утримується в холодному

приміщенні, коли в неї немає одягу, можливості навчатися тощо. Особлива небезпека економічного насильства полягає у тому, що дитина, в силу свого віку, а відтак особливостей свого розумового та фізичного розвитку, не здатна належним чином, а часто і зовсім усвідомити, що над нею відбувається економічне насильство.

Нехтування потребами дітей, пише Р.В. Рень, це відсутність належного забезпечення потреб дитини у їжі, одязі, житлі, вихованні, освіті, медичній допомозі з боку батьків або осіб, які їх замінюють, що зумовлене як об'єктивними причинами (бідність, психічні хвороби, недосвідченість), так і за їх відсутності [3].

Вважається, що нехтування потребами дітей є найбільш розповсюдженим видом жорстокого поводження з дітьми у світі, і найпершою категорією групи ризику є діти, народжені малолітніми матерями. Згідно зі статистичними даними, нехтування потребами дитини найбільш розповсюджене у молодшій віковій групі – 23% відзначених випадки стосувалися дітей у віці від народження до двох років. Неналежний догляд, нехтування потребами дітей найчастіше проявляють жінки (61%), ніж чоловіки (39%) [4, с. 85].

Нехтування потребами дітей може стосуватися таких сфер: а) фізичної (відсутність необхідної їжі, житла, одягу, належного догляду); б) медичної (відсутність медичного догляду); в) освітньої (відсутність навчання, турботи про задоволення потреби в освіті); г) емоційної (брак уваги до емоційних потреб дитини, відсутність психологічної підтримки, дозвіл вживати алкоголь, наркотики або бути у складі угруповань з делінквентною поведінкою) [5].

Економічне насильство над дитиною в сім'ї – умисне позбавлення дитини житла, їжі, одягу та іншого майна чи коштів, що може призвести до її смерті, викликати порушення її фізичного й психічного здоров'я [6, с. 48]. Характерним проявом зловживання потребами дітей є відсутність належної батьківської турботи, свідомо неспроможність чи нездатність забезпечити основні потреби та базовий догляд, які необхідні для повноцінного фізичного, емоційного та інтелектуального розвитку.

Економічним насильством щодо дитини є дії як одного, так обох батьків, що полягають у: а) незадоволенні основних

потреб дитини; б) відмови або зволіканні у виплаті аліментів; в) повній відмові дитині в грошах; г) контролюванні дитини за допомогою грошей; е) відмови дитині у підтримці; є) використанні дитини як засобу торгу при розлученні; ж) нав'язуванні дитині економічно обмеженого способу проживання без достатньої для цього потреби; з) примушування дитини важко працювати або жебракувати [7]. До економічного насильства над дитиною належить і тимчасове або повне залишення її без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, відпочинку тощо.

Типовими різновидами економічного насильства щодо дітей, зазначають В.Л. Андрєєнкова, В.В. Байдик, Т.В. Войцях, О.А. Калашник, є: а) трудова експлуатація дитини, яка перешкоджає або унеможливорює здобуття нею освіти та ставить під загрозу її життя, здоров'я, нормальний фізичний та психічний розвиток; б) примушення дитини до протиправних дій в економічній сфері (крадіжок, жебрацтва тощо); в) позбавлення (погроза позбавлення) житла й грошового утримання, на яке дитина має законне право (житлової площі батьків, аліментів, пенсії, стипендії тощо); г) відібрання документів, без яких дитина не може продовжувати освіту або влаштуватися на бажану для неї роботу; д) існування за рахунок дитини (присвоєння пенсії дитини-інваліда, примушення до збору пляшок або пошуку харчів чи одягу на смітнику та ін.); е) позбавлення дитини належних умов проживання та харчування [8]. При цьому, наголошують науковці, відмова виконувати примхи дитини (найновіший телефон, модний прилад) не є економічним насильством [8]. Не можна також відносити до економічного насильства і процес залучення батьками дітей до праці (яка повинна бути посиленою для дитини) з метою формування в неї навичок трудової діяльності та працелюбності.

Таким чином, економічне насильство щодо дітей є одним із проявів зневажливого ставлення в родині, що побудовані на дискримінації та ігнорування інтересів з боку дорослого члена сім'ї по відношенню до неповнолітнього (малолітнього) з метою встановлення влади та контролю над ним. Економічне насильство щодо дитини можна визначити як умисні діяння дорослого члена сім'ї по відношенню до дитини, пов'язані з

нав'язуванням обмежень фінансового характеру, встановленням жорстких перешкод щодо отримання необхідного харчування та відпочинку, інтелектуального розвитку, якщо ці дії здійснюють руйнівний вплив, тим самим порушують конституційні права і свободи неповнолітнього (малолітнього) члена сім'ї як людини та громадянина, принижують честь та гідність, погіршують достатній життєвий рівень та можуть викликати порушення в нього фізичного та психічного здоров'я, або призвести до інших тяжких наслідків.

### ***Список використаних джерел***

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-19. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.
2. Насильство в сім'ї : соціально-правова сутність та засоби протидії. URL: [file:///C:/Users/Ira/Downloads/3874-7785-1-SM%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Ira/Downloads/3874-7785-1-SM%20(1).pdf).
3. Рень Л. В. Нехтування потребами дітей : соціально-педагогічні та психологічні аспекти. Вісник № 122. 2014. URL: <http://erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/1751/1/%.pdf>.
4. Проблемы насилия над детьми и пути их преодоления / под. ред. Е. Н. Волковой. СПб. : Питер, 2008. 240 с.
5. What is child neglect. URL: <http://www.eschooltoday.com/childabuse/neglect-child-abuse/what-is-child-neglect.html>.
6. Гончарова Т. В. Насильство дітей у сім'ї: умови, причини й фактори виникнення. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2010. № 4. С. 47–53.
7. Сушик Н. Сутність, види, фактори виникнення насильства над дітьми в сім'ї. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей» (м. Тернопіль, 29–30 квітня 2014 р.). Тернопіль, 2014. С. 385–388.
8. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти. Навчально-методичний посібник / Андрєєнкова В.Л., Байдик В.В., Войцях Т.В., Калашник О.А. та ін. К. : ФОП Нічога С.О. 2020. 196 с.